



Վահան Թորոսեանց

Նորից դեպի ահարկու քաղաքը

Մեր նավը կանգնած է Շերբուրդի ծովափից հեռու: Երեկոյան, երբ օվկիանոսի թանձր ու մռայլ ստվերները փովեցին, սկսեց վառվել նա՛ ինչպես մի վիթխարի խարույկ ամայի ու մութ տարածության մեջ: Դեկտեմբերին ահարկու է օվկիանոսը, գոռալով թավալվում է, հևում, գալարվում, պտույտներ է գործում հեռվում, գիշերային և ահավոր հեռվում: Օվկիանոսի բացից գոռումներ են լսվում, վիթխարի, ահեղ ու թանձր: Դա օվկիանոսի երգն է:

Սանդուղքները քաշեցին, փոքրիկ նավակները բարձրացան և սպիտակ խոշոր շավերի նման թառեցին նավի կողմերին: Հանկարծ սկսվեց մի բան խոխոալ, սկզբում անախորժ, բայց հետո դարձավ մի վայրենի ու թանձր: Խարիսխներն են վեր քաշում, նավի հետնակողմն սկսում է փրփրել, մութ ծովն սկսում է սպիտակել, շարժվում է արդեն նավը: Բոցավառվող նավը մի հսկա լապտերի նման սկսում է սուրբալ անհատակ ջրերի մակերեսին:

Ծովը մռնչում է դուրսը, մենք նստած ենք ընթրիքի սեղանների շուրջը, եթերվում ենք և ուտում: Շատերը հետզհետե քաշվում են կաբինները. նրանք չեն դիմանում նավի եթերումին, նոր են գգում, որ աշխարհն ինքը եթերվում է ու դառնում:

Իջնում են իմ կաբինը: Չորս հոգի ենք կաբինում: Մյուսներն արդեն տեղավորված են, երկարել են իրենց նեղ մահճակալների վրա և հանգստանում են: Մեկը քիթն է խառնում:

-Կամ հույն է, կամ հայ,-մտածում են: Մի հարցում են ուղղում քիթ խառնողին անգլերեն լեզվով: Պատասխանում է անգլերեն, բայց «Հ» տառը «խ» է

արտասանում:

- Հույն է,- եզրակացնում եմ,- թերևս թուրքերեն կարող եմ խոսել:

- Այո, կարող եմ, բայց չեմ ցանկանում խոսել,- պատասխանում է կոպտաբար:

Լռում եմ և մտածում: Հույների շովիզները հասել է իր ամենագարշելի գագաթնակետին: Ու՞ր են գնում այդ հույները, ի՞նչ բանի են ձգտում, որտեղի՞ց են ստանում նրանք հպարտության և անմիտ գոռոզության այդ ձևերը:

- Թերևս դուք կարծում եք, որ ես ցանկանում եմ հունարե՞ն խոսել,- հարցեր հույնը:

-Երևի:

-Ոչ էլ հունարեն, բարեկամ, մանավանդ հունարեն, թերևս ուզենամ մեկ-մեկ թուրքերեն խոսել, բայց հունարեն՝ երբեք:

50-ի մոտ մի մարդ է խոսակցել առանց թարթիչների, դեմքի մանավանդ ձերքերի վրա այնքան տանջանք նմուշ է: Այտությունդ տանջանքն է, թերևս, որ նրան տալիս է անսահման բարի մարդու արտահաստություն: Երբ կանգնեց, ես տեսա,որ նա կորացամակ էր: Թվում էր, որ ծանր բեռի ակ տնքում է:

-Այո, հունարեն երբեք չեմ ցանկանա խոսել,- կրրկնեց նա:

Հառել եմ իմ աչքերը նրան ապշությանբ:

-Ավելի լավ է ոչ մի լեզու չխոսենք,- ձայնեց մեր կաթինի բնակիչներից մեկը, որ վերևի մահճակալումն էր պառկած:

-Նախընտրում եմ ոչ մի լեզու չխոսել,որպեսզի հանկարծ մի հունարեն բառ չասեմ,- գայրութով պատասխանեց նա:

-Բայց դուք գիտեք, որ եվրոպական բոլոր լեզուները լեցուն են հունական բառերով,-ասում եմ մեղմ տոնով, նպատակ ունենալով չվիրավորել իմ նավակցին:

-Բոլոր լեզուներն էլ գետինը մտնեն, անգլերենն էլ, մյուսն էլ, մյուսն էլ,-բարկացավ հույնը և պապիրոսը վառելուց հետո վառած լուցկին նետեց հատակին:

-Իմ լեզվի հետ ինչ գործ ունեք,- հանկարծ մեջ ընկավ մեր կաթինի չորրորդ ճամբորդը: Պարզ էր,որ նա: Անգլիացին այդպիսի չնչին հարձակումներից չի պաշտպանվում:

Մի ժամ հետո մենք սկսեցինք թուղթ խաղալ, և հայտնաբերվեց ազգությունների հետևալ պատկերը:

Քիթ խառնողը հույնն էր, անունն էր Պրոդոլոս,բայց որովհետև նա միք քիչ կակագում էր իր անունն արտասանելիս, դուրս էր գալիս Պրոդոբոբոբոլոս. այդպես էլ մենք շարունակեցինք արտասանել նրա անունը: Երկրորդը, որ առաջին անգամ խոսքի խառնվեց և նեղացած ասաց, որ “ավելի լավ է ոչ մի լեզու չխոսեք”,նա էլ հույն էր,անունն էր Բալաթաճիս, իսկ երրորդ,որ ուղեց պաշտպանել անգլերեն լեզուն,իռլանդացի էր և անունն էր Բրենըր:

Թղթախաղի ընթացքում Բրենըրը ժամացույցին նայեց և ներողություն խնդրեց գնալու և շուտով վերադառնալու:

-Գնամ,մադամներիս կերակրեմ ու գամ,-ասաց և դուրս էր գնում,երբ Բալթաճիսը նրան կանգնեցրեց:

-Ես էլ եմ ուզում գալ,ուզում եմ շոյել մադամներիդ,-ասաց:

-Խնդրեմ,-պատասխանեց իռլանդացին, և նրանք միասին դուրս գնացին:

Ես և Պրոդոբոբոբոբոլոսն իրար երես նայեցինք ապշությամբ:

-Ինչ մադամներ են դրանք, որոնց կարելի է շոյել,-հարցրի:

-Ով է իմանում,երևի Եվրոպայից անատակ կանայք փոխադրող է.Ամերիկայում ֆրանսուհիները շատ են փնտրվում: Ամեն միջոցով փող են աշխատում այդ սրիկաները:

Հանկարծ մի շառաշյուն լավեց,կաբխններից մարդիկ դուրս վագեցին, մենք էլ դուրս պրծանք մեր կաբխններից: Կորիդորներում ես հանդիպեցի այն մարդկանց, որոնք վախեցած ետ էին դառնում: Նրանք սարսափից ահաբեկված դեմքեր ունեին: Շատերը մինչև անգամ աղաղակում էին:

-Փախեք,փախեք:

Ցամաքի այդ միամիտ մարդիկ կարծում էին,որ կարելի է նավից և ծովից փախչել: Ես միայն ցանկանում էի տեսնել մի որևէ նավաստու դեմք. դա իսկույն կպարզեր բտանգ էա թե ոչ:

Մանդուղքերներով վեր բարձրանալիս ինձ այնպես թվաց, որ հարյուրավոր կակուղ մտրակներով ինձ խփեցին, բայց երբ ամբողջովին թրջվեցի, զգացի, որ ջրի խոշոր մի հոսանք էր, որ տախտակամածի դռներից վար էր խուժում: Շարունակեցի վեր բարձրանալ:

-Վտանգի ժամանակ ավելի լավ է լինել բաց օդում, քան ներքևը, անանցանելի յուսամուտներով կաբխներում,-մտածեցի:

Ջրի հոսանքը մի պահ դադարեց, ես կարողացա նավի պատերի վրա ամրացված երկաթյա ձողերից մեկը բռնել և ապահովվել ջրի հոսանքից քշվելուց:

Հանկարծ իմ առաջից անցան մի խումբ նավաստիներ. նրանց դեմքի վրա ամենափոքրիկ երկյուղի նշան անգամ չկար. ուրախ էին այնպես, ինչպես ծովի մարդիկ ալեկոծության ահեղ ժամին: Մի քանի բռակում նավաստիներն արդեն փակել էին ներքևի հարկերը տանող բոլոր անցքերը և միանգամայն ապահովել նավի ներքնակողմը ջրի հոսանքից: Ես մնացի վերևը, բաց տախտակամածի վրա: Ներքև իջնելն անհնար էր այլևս:

Օվկիանը բարկացել էր արշալույսին, հազարապատիկ ավելի, քան կես-գիշեր: Մեզ շրջապատում էին բարձրաբերձ և ոռնացող ալիքները,փրփրոտ և թանձրամութ ծովը, ծանր, սև և կախ ընկած ամպերը: Մեր նավն էլ էր կատաղել, մխրճում էր իր առաջաքիթը ջրի մեջ, վիթխարի քանակությամբ ջուր վերցնում, բարձրացնում վեր, ամբողջովին լվացվում և ահարկու շառաշյունով իր կողքերից

- Ես դ՛եզ բոլորովին չեմ հասկանում,- ասացի,- բացատրեք ինձ հայրենիքը, արվեստի և փիլիսոփայության հին հայրենիքը:

- Արվեստի և փիլիսոփայության հը,- ցավագին ծիծաղեց Պրոդոբոբոբոբոլոս,- ինչ արվեստ, ինչ հայրենիք, այտեղ հազարավոր ավագակներ կան, որոնց գլխավորներն են Վենիզելոսը և Կոստանդին թագավորը, ուրիշ ոչինչ:

-Խնդրում եմ՝ բացատրեք:

-Գնանք քարտ խաղանք,- վերջապես նա:

Կամրջի վրա մենք հանդիպեցինք Բրենըրին և Բալթաճիսին, իջանք կաբինը և շարունակեցինք քարտ խաղալ:

Կամրջակի վրա մենք հանդիպեցինք Բրենըրին և Բալթ Խաղի ընթացքում Բրենըրը և Պրոդոբոբոբոբոլոսը սկսեցին իրար հետ կռվել:

-Դուք փաս ասացիք,- պնդում էր հույնը:

-Ես փաս չեմ առել,- պնդում էր իռլանդացին:

-Դուք ստախոս եք,- գոռաց հույնի գլխին իջեցնելու, երբ ես և Բալթաճիսը խոստովանեց , որ փաս ասողն ինքն է եղել, ես էլ հաստատեցի:
Պրոդոբոբոբոբոլոսը հավատաց, ձեռքը երկարեց Բրենըրին, ժպտուն և խեղճացած հարեց.

-Եղբայր իմ, ներողություն եմ խնդրում:

Բրենըրը անկեղծ և խոր բավականությամբ ժպտաց, բրոնեց իրեն երկար ձեռքը, ուժգին սեղմվեց և ձախ ձեռքով էլ թափ տվեց նրա ուսը:

-Լավ,լավ, շարունակենք,-ասաց:

Մենք շարունակեցինք խաղը:

Խաղի ընթացքում Բալթաճիսը ծաղրում էր Պրոդոբոբոբոբոլոսին:

դարձան բարի, ներող և աղաչական:

Դու ինձ պետք է ներես, իմ սիրելի Բալթաճիս, ասաց Պրողոբոբորոբոլուսը, ես ուզում էի անպատվել Հունաստանի թագավորին և նախկին պրենմիերին:

Չեմ կարող ներել ձեզ, բղավեց Բալթաճիսը:

Բրենըրը գայրացավ:

Իրավունք ունի Պրողոբոբորոբոլուսը, քեզ էլ, քո թագավորին էլ, երբ դու չես կարող ներել այս թանկագին մարդուն:

Խնդրում եմ դուք չկոպեք Հունաստանի համար. այսօր եթե չների, վաղը կների, միջամտեց Պրողոբոբորոբոլուսը:

Ես գարնանում եմ քեզ վրա, ասացի ես Բալթաճիսին:

Բալթաճիսը չպատասխանեց: Կաբինում տիրեց ծանր լռություն:

Ես կրկին ներողություն եմ խնդրում, խզեց լռությունը Պրողոբոբորոբոլուսը:

Բալթաճիսը ոչ անկեղծորեն, այլ մեզանից ամաչելով՝ ձեռքը երկարեց իր հայրենակցին առանց որևէ խոսքի, գլուխը վեր չբարձրացնելով: Խաղը չշարունակեցինք: Պատկեցինք և սկսեցին օրորվել նավի հետ:

Մի քանի օր անց, կեսօրից հետո ժամը 6-ին կորիզորում մի ձայն լսվեց: - Նյու-Յորքը երևում է արդեն:

Մենք բոլորս էլ բարձրացանք վեր: Նյու-Յորքի բարձրաբերձ շենքերի գագաթները մխրճված էին դեկտեմբերյան մռայլ և թանձր ամպերի մեջ, բայց վիթխարի քաղաքն այրվում էր միլիարդավոր և էլեկտրական լույսերի ծովում: Նավն արագորեն մոտենում էր նավահանգստին: Ահա անցնում ենք Ազատության արձանի կողքով: Չաիր ձեռքին, այս հսկա արձանը դեմքը դարձրել է Եվրոպային՝ պաշտպանելու համար իր դոլլարների լեռնակուտակ դիզերը, երկաթը, պողպատը, կեղտը, ոսկին ու ածուխը: Ոչ մի՛ սինվոլ այնքան չի

արտահայտում կապիտալիզմի ամբարտավանությունը, որքան այդ «ազատության» արձանը:

Երբ նավահանգստին մոտեցանք, մեզ պաշարեց վիթխարի քաղաքի ահեղ աղմուկը, որ գալիս էր աշնան քամու նման, դրդազին մի աղմուկ, որ նման էր հեռավորը, սև և մեծ անտառում իրար հոշոտող գազանների խուլ մոնչոցին:

Հանկարծ նշմարեցի, որ Պրոդոբոբոբոբոլոսը լաց էր լինում. նրա արցունքները կաթիլ-կաթիլ գլորվում էին աչքերից ներքև և քթի երկու կողմերի ճեղքերից ծորում էին շրթունքների վրա: Նա դողում էր, դողում էր՝ ինչպես մի բանից վախեցող մանուկ, որ չի ուզում իր վախն զգացնել: Առանց տատանվելու՝ մոտեցա նրան, բռնեցի ձեռքը և ուժգին սեղմելով՝ հարցրի.

Ինչո՞ւ եք լաց լինում, ի՞նչ պատահեց:

Շատ բան է պատահել, հագիվ մրթմրթաց այդ բարի և միամիտ հույներ:

Ասացեք, ի՞նչ է պատահել:

Շատ բան, շատ բան, պատասխանեց ինձ Պրոդոբոբոբոբոլոսը և իմ ձեռքից բռնած՝ տարավ նավեզրը, ուր մարդ չկար կանգնած:

27 տարի են ապրել այս սարսափելի քաղաքում, սկսեց նա: Պատանի էի, որ Ամերիկա եկա առաջին անգամ: Երկրում կորցրել էի ծնողներիս, քույրս ամուսնացել էր: Սարսափում են հիմա 27 տարվա հիշողությունից: 27 տարի առաջ ես եկա Նյու-Յորք պարտքով, առանց որևէ ծանոթի, առանց անգլերեն մի բառ գիտենալու: Առաջին անգամ աշխատանք գտա սատույցի ընկերության մեջ: Ամբողջ վեց տարի, ամեն առավոտ, պարտական էի վեր կենալ ժամը 4-ին և սկսել կառքի միջից մեծ կտոր սատույցներ երկաթե ճանկերով բռնել, նետել կոնակիս վրա՝ Արևելքի մշակների նման և բաժանել բնակարանները մինչև ժամը 12: Շաբաթական ստանում էի 6 դոլլար, 6 դոլլարից մի գումար էի ավելացնում պարտքերս վճարելու և մնացածով ապրում: Ապրում էի ավելի վատ, քան որևէ անասուն, նկուղում, օրերով առանց տաք կերակրի: Սատույցի ընկերությանը ծառայեցի ամբողջ վեց տարի, և շաբաթականիս վրա միայն 50

սենստ ավելացրին: Վեցերորդ տարվա մեջ մի օր, երբ ժամը 3-ին զարթնեցի պատրաստվելու և գնալու, զգացի, որ ոսկորներս ցավում են. շարունակեցի հագնվել, բայց գտա, որ անկարելի է գործի գնալ. մնացի սենյակում և չկարողացա գործի գնալ ամբողջ տասն օր:

Տասն օրից հետո երբ գնացի, ինձ հանել էին բանվորների ցուցակից. գլխիկոր վերադարձա, մի քանի շաբաթ անգործ մնալուց հետո գործ գտա մի երկաթագործարանում, շաբաթական երեք անգամ ավելի վարձով, քան սառույցի ընկերության մեջ: Երջանիկ էի զգում ինձ, որ աշխատանքս 50 անգամ ավելի ծանր էր, բայց շաբաթականս ավելի էր: Երկաթագործարանում աշխատեցի ամբողջ 21 տարի, երկաթ հալող արևավառ հնոցի առաջ: 21 տարվա ընթացքում երեսս և ձեռքերս խանձվեցին, այրվեցին, կարծես կես դար ամբողջ հարավի կիզիչ արևի տակ էի աշխատել: 27 տարվա ընթացքում 3 000 դոլար փող աշխատեցի և մի օր էլ որոշեցի վերադառնալ հայրենիք, մի փոքրիկ տուն շինել և ապրել դառն կյանքիս վերջին տարիները: Վերադարձա իմ հայրենի գյուղը. շատ քչերն ինձ ճանաչեցին, այնքա՛ն տարիներ էին անցել: Շատերն ինձ խորհուրդ տվին հող գնել և հորս նման հողագործությամբ պարապել, բայց հոգնած էի զգում ինձ և նախընտրում էի միայն հանգստանալ:

Ամերիկայում խնայած բոլոր փողերս տարա քաղաք և դրի բանկում: Ուրախ էի, որ տոկոս էի ստանալու. այդ տոկոսով և փոքրիկ աշխատանքով պիտի կարողանայի ապրել: Ամեն անգամ, որ հիշում էի, թե վերադարձել եմ Ամերիկայից, ուրախանում էի՝ ինչպես մի փոքրիկ մանուկ. ուրախ էի, որ ամեն առավոտ չեմ լսում գործարանի սուլոցը կամ հանդիպում վերակացուին:

Բայց հագիվ էր երկու ամիս անցել, երբ սկսվեց Հելլենո-Թուրքական արշավանքը: Երկիրն ամբողջ խառնվեց իրար, մթերքների գները բարձրացան և գրախմինինը (հունական թղթադրամ) ընկավ հասարակ թղթի հավասար: Ամբողջ 27 տարվա իմ աշխատանքի, քրտինքի, արդյունքը մի օրվա մեջ փոշու հավասարվեց, և ես մի օրում աղքատացա այնպես, ինչպես 27 տարի առաջ, երբ դեռևս հայրենիքումն էի և Ամերիկա չէի գնացել: Ահա թե ինչու ասում եմ ես Հունաստանը՝ փիլիսոփաների հայրենիքը: Այդ արշավանքի կարիքը երբեք չկար, արյունը հոսում էր հարուստների համար, որպեսզի ավելի ու ավելի

հարստանան:

Ահա նորից վերադառնում եմ այս սարսափելի, ահարկու քաղաքը, վերադառնում եմ պարտքով, ուզում եմ գնալ հնոցի առաջ և խանձել իմ կյանքի վերջին տարիները:

Այս րոպեիս ականջներս ամբողջ լցված են մեքենաների ճոճոցով, ինձ թվում է, որ մեռած մարդկանց ոսկրներն են ճարճատում, ինձ թվում է, որ հազարավոր կմախքների ծնոտներ կափկափում են, սիրտս ճնլվում է, երբ լսում եմ Նյու-Յորքի աղմուկը, հոգուս վրա ամպեր են կուտակվում, երբ տեսնում եմ այս փառահեղ քաղաի ծուխը:

Պրոդոբոբոբոբոբոսը թափեց դառն ու աղի արցունքներ, հետո կարնրած և առանց թարթիչների աչքերը շոեց վիթխարի քաղաքին: Նրա աչքերում սարսափ կար, դեմքի մկանունքները խաղում էին, և լուռ էր:

Նավը մոտեցավ նավահանգստին, կամրջակը գցեցին նավից դեպի ամերիկյան ցամաքը, սկսեցինք դուրս գալ: Մաքսային ձևականությունները կատարելուց հետո Պրոդոբոբոբոբոսը բռնեց ձեռքս, սեղմեց և ասաց.

Մնաք բարով, ո՛վ է իմանում՝ կտեսնե՞ք իրար թե ոչ:

Նա գնաց, հրաժեշտ տվեց Բալթաճիսին և Բրենըրին: Նրանք ծիծաղով նրան ճանապարհ դրին, որովհետև նրանք չէին լսել նրա կյանքի ողբերգությունը: Իմ հայացքը հետևեց նրան, մինչև նա կորավ ահարկու քաղաքի փողոցներում:

1929թ.